

İKTİDARIN DİLİ: PSİKOLOJİNİN DİLİ LANGUAGE OF POWER: LANGUAGE OF PSYCHOLOGY

Prof. Dr. Sibel Arkonaç

İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Psikoloji Böl.

Özet: Psikolojinin dili iktidarın kendini çok iyi gizlemiş, güçlü, dönüştürücü, anlam üretici dilidir. İktidarın gizli dili olarak psikoloji, bilimsellik vasfını kullanarak insanları 'normal' ya da 'anormal' statüsüne atar, bireyler de yaşadıkları sosyal dünya içinde bu statülere göre eylemlerini gerçekleştirir. Bireylerin ortak eylem alanlarında bu bilgiye uygun pratikleri de psikolojik bilginin kendisini, dolayısıyla da iktidarın dilini dönüştürür. Ama psikolojik dilin dayandığı bireysellik ya da tekillik içine girdiği farklı kültürlerle göre o kültürün dilinde üretilmeye devam etmektedir. Bu suretle de içinden çıktığı batılı kültürün doğasındaki liberal bireyciliği bu batı dışı kültürlerin dilinde güçlendirmektedir. Nitekim postmodernist psikolojinin dili de bu tekilliği güçlendirmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojinin dili, iktidar, edilgen birey, eylem, dönüşüm

Abstract: The language of psychology is the language of power which is well hidden, powerful, transformative and productive in understandings. As a hidden language of power, psychology determines the individuals as "normal" and "abnormal" by using its scientific character and according to these statutes, individuals act in their social world. Their psychologically appropriate practices are transformed into psychological knowledge and also knowledge of power in turn. But the individuality on which psychological knowledge is based is kept on to reproduce itself in languages of different non-western cultures wherever psychology gets in. By doing so liberal individuality becomes stronger in these cultural practices. As a matter of fact, postmodernist psychology's language also continues to strengthen this individuality in a hidden way.

Key Words: Language of psychology, power, passive individual, action, transformation

Giriş

İnsanoğlu bilinemezliği ancak bilinebilirlik içinde anlamlandırabilir. Bu çabası da onun gerçekliğini inşa eder. İnsan gerçeklik inşasını sembolik sistemle kurar. Bu sebeple insan dilinin inşa ettiği gerçekliği yaşar. Dil bir sembol sistemidir. Bu sistem insanların ortak (sosyal) eylem alanındaki etkileşimlerinde, ortaya koydukları pratiklerde sürekli dönüşüp değiştiği için de anlam mücadelesi devam eder.

Tekil birey diğerleriyle ortak eylem alanında olup bitenin anlamını bu sistemle ortaklaşa inşa eder; sonra bunu içselleştirir ve tekrar ortak eylem alanına sürer¹. Hep birlikte inşa edilen bu anlam sürekli dönüşüp değişen dilden ibarettir. 1920'lerin sonlarında Rus dilbilimci Voloşinov² dilin doğasının ideolojik olduğunu, dil de dâhil işaretin olduğu her yerde ideolojinin de olduğunu öne sürmüştü. Dolayısıyla dilde inşa edilen anlam arayışı her zaman ideolojiktir. İdeolojiler yirminci yüzyılın sonunda bitti ama dilde inşa edilen anlamı söylemlerde okumak mümkün.

Bu sebeple bilimin kullandığı dili, bilim adamlarının söylemi ya da ortak dillerinde inşa ettikleri anlam olarak okumak mümkündür.

Psikolojinin dili içine doğduğu modernist söylemdir, insana dair açıklamalarını bu dilde inşa eder. Bu dil aslında Foucaultcu³ bir açıdan baktığımızda iktidarın kendini çok iyi gizlemiş, güçlü, dönüştürücü, anlam üretici dilidir. İktidar, bireyin etkileşim ve pratiklerinde bu dili kullanarak kendi düzenini devam ettirecek dönüşümün ve değişimin yönünü ve niteliğini manipüle eder.

Sözgelimi 1950'lerin başında Amerika'da başlayıp devam eden, bireyin çoğunluğa uyma/sözbirliğini bozma şartlarının araştırıldığı çalışmalarda, birey bir grubun üyesi olarak ele alınmamış; grubun dinamik yapısı göz ardı edilip, durağan bir yapı içinde bireyin davranışları kavramlaştırılmıştır. Bu inceleme tarzının temelinde psikolojinin bireyi sosyalliğinden soyutlayarak inceleme eğilimi olduğu kadar, o dönem Amerikan politikalarının halk içinde sesi

¹ P. Berger, ve T. Luckmann, *The Social Construction of the Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, NewYork: Doubleday and Co., 1966.

² M. Holborow, "Putting the Social Back Into Language: Marx, Volosinov, Vygotsky Reexamined. 2006, *Studies in Language and Capitalism* (1) <http://languagecapitalism.info>, 1-26.

³ M. Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.

duyulmaya başlanan komünizm karşısında tek ses oluşunu hangi şartlarda güçlü tutacağı hangi şartlarda tek ses halinin bozulacağını şartlarını ortaya koyduğu da açıktır. Çünkü fenomenin incelenmesinde odak noktası 1980'lere kadar bireyin çoğunluğa nereye kadar uyduğu, oluşan sözbirliğini hangi şartların kırdığı olmuştur.

Zihinsel bir yapı olduğu varsayılan tutumların nasıl değiştirileceği de iktidar-bilgi ilişkileri açısından son derece önemlidir. Hakkında tutum geliştirilen nesnenin ne olduğu ya da neden o nesnenin o sosyal bağlam içinde önemli hale geldiği incelenmez. Çünkü varsayılan bağlam içinde hareket eden bireyin bilişsel düzeninde o belli tutumun ikna edici iletişimlerle nasıl kuvvetlendirileceği ya da olumsuzlanacağı, yerine yeni ve arzu edilebilir olanlarının nasıl yerleştirilebileceğinin bilgisi aranır. Birazdan ele alacağım üzere birey sosyallığından soyutlanıp, eylemine yabancılaştırılırken aslında edilgen bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Dolayısıyla bireyin manipülatif hale sokulması da kolaylaşmaktadır. Böylelikle psikolojinin diliyle iktidar, bireyin içinde yaşadığı toplumun daha iyileştirilmesi adına, sağlıklı bir ruhsal donanımına sahip, motivasyonu yüksek, iyi ilişkiler geliştiren, her zaman uyumlu, düzeni, grubu, topluluğu çatışmalara götürmeyen bir bireylik bilgisi talebini, bilimsellik etiketi altında yaratabilmektedir. Psikoloji de kendini yegâne arz merci haline sokmaktadır.

Eyleminden Koparılmış Dilsiz Birey

Psikolojide eyleminden soyutlanan davranış tek başına incelenir, kategorileştirilir daha sonra da sayısallaştırılır. Toplumla ilişkisine bakılır ama toplum bütününde ele alınmaz. Toplumdan, sosyal dünyadan ayrı varlık olarak muamele görür. Bu sebeple psikolojinin sosyoloji, tarih, dilbilim gibi diğer bilim dalları ile arasında hiçbir alışveriş yoktur. Sosyal psikolojinin her zaman sosyoloji ile komşu olduğu söylene de bu komşuluk yoktur. Ancak yirminci yüzyılın son dönemlerinde mikro sosyolojiden bazı materyaller⁴ alınmaya

⁴ Berger ve Luckmann, *The Social Construction of the Reality...*; H.Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1967; E.Goffman, *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*, Harmondsworth: Penguin, 1971.

başlamış ve paradigmatik bir kayışla başka bir pencere açılmıştır. Bu pencereyi ileride ayrıntılandıracağım.

Psikoloji birey ile eylemini ayırıştırır ve eylemini düşüncesinin ya da bilişsel-zihinsel örgütlenişinin bir neticesi olarak okur. Söz gelimi grup aidiyetini zihinsel mekanizmalarında temsil edilen bir algılama üzerine oturtur, bu aidiyetle yapılan eylemin anlamına eylemin ortaya konduğu sosyal bağlama ve o bağlamın diğerleriyle inşa edilmesine, manidarlığına, tarihselliğine, en önemlisi içeriğine bakmaz baksa bile bilişsel düzeyde bunu belirleyici görmez. Ama sergilenen eylem sosyal ortamda ‘uygun görülmez’; sözgelimi ‘önyargılı’ ya da ‘demokratik olmayan davranış’ olarak yorumlanırsa, bu davranışlarının sebebi olan zihinsel mekanizmanın değiştirilme teknikleri üzerine çalışır.

Psikoloji bireyin dilinde inşa ettiği anlamlardaki iradesini, niyet eden bir varlık oluşunu inceleme konusu yapamaz. Bu durum aslında kullandığı ve savunduğu bilimsel yöntemin dayattığı nesnellik alt dilinden kaynaklanır. Niyet ve iradenin ölçülemezliği (kaydedilip sayısallaştırılamazlığı) bilginin nesnelliğine hanel getirecektir. Nitekim aynı sebeple psikolojinin kullandığı dilde inşa ettiği gerçeklik dünyasında davranışın da, kognisyonun da içeriği pek ele alınmaz, genellikle uzak durulur.

Niyetsiz, İradesiz İnsan

Psikolojinin bireyin iradesi, niyetliliği ile her zaman problemi olmuştur. Modernist söylemden hareketle bireyin zihni ile yaşadığı dünya ayırıştırılır. Kişinin diğerleriyle yaşadığı sosyal dünyanın, idrak ve algı mekanizmalarını etkilememekle birlikte daha üst düzey zihinsel süreçlerini sözgelimi hafıza (eksik hatırlama ya da çarpıtılmış hatıralar üretme), düşünme (önyargılı, eksik, taraflı, ayrıntısız düşünmek), niyet etme ve irade kullanımını gibi süreçlerini, dış dünya ile ilgili doğru bilgiyi elde edişini çarpıttığı; bunun da davranışlarını değiştirdiği savunulur. Dolayısıyla insanın dış dünyasıyla ilgili doğru bilgiyi elde etmesinde (çünkü dış dünyaya dair mutlak değişmez doğru bir gerçeklik bilgisi vardır) bu işlemlere çarpıtıcı faktör muamelesi edilir ve nesnellik adı altında kontrol altına alınır. Bir başka ifade ile bireyin iradesi ve niyeti kontrol altına alınır. Bu sebeple psikoloji kişinin iradesini ve niyetini edilgen bir dil üzerinden okur, nesnel bir bakış getirerek bireyin kendisine ne gibi ihtiyaçları,

arzuları, dürtüleri olduğunu söyler ve bunlarla nasıl başa çıkacağını da (sürekli değişen) reçetelerini sunar. Bunu yaparken bireyin bir kişi olarak zihinsel örgütlenmesini yapısal ve işlevsel olarak merkezde toplar. Sözgelimi önyargılı bir tutumunuz olduğu için insanlar arasında ayırım yaparsınız ya da zaten bilişsel sisteminiz insan doğasına uygun şekilde hatalı kural dizisi izler veya yeterli olmayan motivasyonunuz gerekli zihinsel işlemlerde kestirme yollara sapar. Ama gerekli şartlar sağlanırsa, yani motivasyonunuz yeterli düzeye çıkartılır, hatalı işleyen zihinsel kural dizileri düzene sokulursa (ki bunun reçeteleri de psikolojinin dilinde size sürekli aktarılır), her şey istenilen çizgide gidecektir. Dolayısıyla irade kişide değil, genelde işleyişinin pek de farkında olmadığı bilişsel-zihinsel sistemindedir veya bilinç dışındadır ya da ondan bağımsız çalışan beyindedir, sinir sistemindedir, hormonlarındadır. Cinayeti işleminizin sebebi hormonlarınızdadır, beyinizdeki sinir hücrelerinin hormonlarla yanlış kurduğu ilişkidir ya da çocukluğunuzdadır. Bunların anlamı psikolojinin bilimsel dilinde yatar. Medya, terapist, eğitimci yoluyla bu bilgilerin dili anlaşılabilir düzeye çekilir ve kişi kendini bu dilin içinde konumlandırır.

Psikolojik bilginin bilimsel dilini referans alan kişi hissettiklerini, düşündüklerini, arzularını, korktuğu ya da sevmediği şeyleri ölçer, biçer, neticesinde kendisi ile ilgili bir karara varır ve kendini konumlandırır. Gerekirse konumunu daha 'iyileştirmek' amacı ile tekrar referansa geri döner, aslında günümüzde sürekli 'iyi' halini korumak için referansına yapışır. Doğduğunda, büyütülürken, okula gönderilirken anası babası, daha sonra iş ararken kendini daha iyi takdim edebilmek için, iyi bir çalışan, iyi bir yönetici olmak için, belki karşı cinsle istenilen düzeyde bir ilişkiyi nasıl geliştireceğini öğrenmek için, daha sonra ana/baba olma duygusunu öğrenmek için, çocuğunu nasıl yetiştirmesi gerektiğini öğrenmek için, sonra da boşanmak için, sonra iyi bir emeklilik hayatı için, yaşlanmak için, ölüm duygusuyla başa çıkmak için, ayrılıklarla başa çıkmak için hep psikolojiye başvuracaktır. Aslında bu referansı olmadan adım bile atamaz; her adımında psikolojinin bilimsel diline başvurur ve onun dilini konuşur. Aykırı bulduğu eylemleri de 'bilimsel olmadığı' ("psikologlar öyle demiyor ama") gerekçesi ile kolaylıkla meşrulaştırabilir. Çünkü bu bilginin doğruluğu, bilimsel oluşuyla zaten meşrulaştırılmıştır. Böyle bir dil içinde psikoloji ziyadesiyle bir bilen konumuna

yerleşir. Nitekim ülkemiz açısından bakıldığında, özellikle 80'li yıllardan itibaren giderek hızlanan psikolojik bilgi (yani bireyin psişesi, gelişimi, bireysel ve sosyal eğitimi ile ilgili bilgi), medya kurumlarıyla popüler bilgi haline gelmesi neticesinde, bütün bir insan, birey kavrayışını dönüştürmektedir.

Eylemine Kavuşan İnsanların Sesi?

1960'lı yıllarla birlikte bilgi sosyolojisindeki gelişmeler, 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren psikolojiye ithal edilen materyaller, antropolojiden, dilbiliminden alınan yöntemler, felsefe ile yeniden kurulan bağ, ama en derinde her alandaki postmodernist söylem, psikolojinin diline yeni anlamalar akıtmaya başladı. Dolayısıyla da, 1980'li yıllarla birlikte, çoğullaşan yeni dili ile psikolojinin inşa ettiği anlam-gerçeklik değişmeye başladı. En önemli değişim bireyi sosyalleştirme çabalarında oldu. Bireyi eyleminde okumaya çalıştılar⁵. Benzerlikler ve genellemeler yerine farklılıkları, varyasyonları aramaya başladılar. Daha önce kullandıkları bütün kavramların aşında sadece kültüre özgü olduğunu kabul etmeye başladılar. Bir başka ifade ile psikolojinin kendisi 1990'lardan itibaren diğer sosyal bilimlerle sosyalleşmeye başladı.

Bu sosyalleşmenin ona kazandırdığı yeni dilin getirdiği anlamalarda insan ve sosyal dünya ayırımı ortadan kalktı. Zihin-sosyal dünya ayırımı ve zihinsel süreçlerin belirleyiciliği yerine insanların ortak eylem alanlarında sürekli inşa ettikleri anlamaların içselleştirilmesi ve tekrar ortak eylem alanına inşa sürecine katılması ön plana çekildi.

Psikolojinin kullanmaya başladığı bu yeni dile daha yakından bakıldığında bazı noktaların çarpıcılık kazandığı görülmekle birlikte bazı eski problemlerin halen devam ettiğini de söylemek mümkündür. Her şeyden önce psikolojinin edindiği bu yeni dilde tercüme etmeye ve kendileştirmeye çalıştığı anlam sosyolojik olmaktan çok felsefidir. Marx'ın yeni okumaları üzerinden hareket eden bu teorisyenler sosyolojik açılımları ya da mikro sosyolojik kavramlaştırmaları

⁵ K. Gergen, "Sosyal İnşa: Batının Psikolojide Kendi Kendine Konuşmasından Karşılıklı Küresel Konuşmaya" *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair*, Sibel Arkonaç (Ed.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 3-34; I. Parker, *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*, London: Routledge, 1992; J. Shotter, *Conversational Realities*, London: Sage Publication, 1993.

kendi dillerine pek katmamaktadır. Hatta öyle ki bu yeni paradigmayı temsil eden sosyal inşacılar, modellerini ve yaklaşımlarını Berger Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası üzerine yazdıklarına dayandırdıklarını söylemekle birlikte, etkileşimi bu noktada bırakmaktadırlar. Söylemler ve kimlikler üzerine çalışmalarına karşın bu kimliklerin pratiklerini sosyolojik dinamiklerle birlikte ele almamaktadırlar. Bu noktada belki de sosyolojinin de psikoloji ile ortak bir dile-anlama yoluna teşebbüs etmemesinin verdiği yabancılık da olabilir.

Ama belki de en önemli sorunları pozisyonlarının meşruluğunu hangi temel üzerinden tartışacakları meselesidir. Sahnelenenin arkasında yer alan, iddialarını destekleyecek, bilindik ve rahat ettirici bir gerçekliğin varlığı olmaksızın psikologlar moral tercihlerini meşrulaştıracak başka kriterler bulamamanın sıkıntısı içindedirler. Bir başka ifade ile eski paradigmanın dilindeki en önemli kavram olan gerçeklik ve yapı terimiyle psikologlar insana dair bütün davranış dinamiklerini belirleyebileceklerine inanıyorlardı. Bu yapının ne olabileceği modellenir sonra da davranışlar bu varsayılan modele göre anlamlandırılırdı. Bu modellerin en büyükleri, Freud'un psikanalitik modeli ile zihinsel mekanizmaların anlaşılmasına yönelik (çalıştıkları) kognitif modeldi. Şimdi bu yeni paradigma yapıların varlığını, mutlak gerçekliği ret ettiğine göre psikologlar, hangi kriterlere göre hangi söylemlerin, hangi kimliklerin, hangi eylemlerin baskın ya da bastırılmış olduğuna karar verecektir? Dahası sözgelimi, bir kimliğin ya da söylemin bazı insanların yaşam şartlarını iyileştirmesine yol açacaksa o konum, o kimlik ya da söylem meşrudur dendiğinde, (temelde yatan bir yapı olmadığına göre, anlamalar sürekli dönüşüp değiştiğine göre) şartların iyileştirmesinden ne anlaşılacaktır? Kendi anlamalarının diğer insanların anladıklarıyla aynı olduğuna nasıl karar vereceklerdir? Bunların önde giden problemlerinden biri de olayların hangi versiyonuna göre okumalar yapılacağıdır, bir versiyon seçildiğinde (ki genelde bastırılan söylemlerin kimlikleri tercih edilir) diğer versiyonlar için bu ayrıcalık nasıl meşrulaştırılacaktır?

Görüldüğü üzere yeni öğrenilmeye başlanan bir dilin inşa etmeye başladığı gerçeklikler ya da anlamalar boşluklarla, eksikliklerle, aksamalarla doludur. Post modernist versiyonunda psikoloji bunların üstesinden gelmek için tekrar

dilbilim ve felsefe okumalarına geri dönmüş olmakla birlikte sosyoloji okumaları ve sosyolojik dil alıştırmaları hala aksaktır.

Dönüşen psikoloji ve dönüşen iktidar?

Bu aksaklıklar psikolojik dilin ürettiği bilginin insan ve toplum gibi kendini de dönüştürdüğü meselesini ötelemektedir. İktidarın gizli dili olarak psikoloji bugüne kadar bilimsellik vasfını kullanarak insana kendisi ve yaşadıkları hakkında bilgiler vermiş, bu bilgilere göre onları 'normal' ya da 'anormal' statüsüne atamıştır. Bireyler de yaşadıkları sosyal dünya içinde bu statülere göre eylemlerini gerçekleştirmiştir. Toplumda anlamı birlikte eyleyerek üretip bunun üzerinden yaşayan bireylerin dilinde bu normallik/anormallik statüleri eski yaşantılarından gelen anlamaları ve bu anlamaların uygulamalarını değiştirmiştir. Sözgelimi Türkiye için birinin yaptığı hareketin kötü ya da fena olduğu ya da herhangi birinin kötü ya da iyi insan olduğu günler halen hatırlanır. Ama bugün hepimiz fena olanı, kötü olanı 'deli', 'hasta', 'psikopat' gibi psikolojik terimlerle anlamlandırmakta, bu anlamaların getirdiği eylemlere girişerek 'adam tedaviye muhtaç' yargılarına varabilmekteyiz. Kötüler cezalandırılırdı. Ama artık psikolojinin yardımcı olmasını talep etmekteyiz. Psikoloji de bu sefer tekrar yeni sağaltım yöntemlerini piyasaya sürmekte, bunu meşrulaştırmakta, bu da yeniden dönüşümlere gebe kalmaktadır. Bugün psikolojinin gelişim, klinik ya da sosyal hangi alanı olursa olsun en basit giriş kitaplarında bile temel fenomen olarak ele alınan başlıklar son altmış senedir kendi ürettiği bilgilerin toplumda dönüştürdüklerinin meyvesidir.

Psikolojik dilin ürettiği bilgi kendi gibi iktidarın dilini de dönüştürmektedir. Bunun can alıcı örneğini ülkemiz yaşamaktadır. Sosyolojik dinamikleri bir an için dondurarak pencereye bakacak olursak, son yirmi otuz yıldır bu ülkede psikologların özellikle çocuğun ruhsal gelişimi, psikolojik ve okul eğitimi üzerine popüleştirdiği bilgiler, kişisel hayatın nasıl gelişmesi ve ilerlemesi gerektiği üzerine piyasaya sürdüğü bilgilerle yetişmiş genç insanlar var. Ayrıca bu genç nesilleri yetiştiren biz yetişkinlerin 'bilimsel olana' bağlanmamız neticesinde bütünüyle kendimizi verdiğimiz 'çağdaş, demokratik, medeni' olma beklentimizle kendimizi de değiştirdik. Bütün bu bilgilerle bireylik bilgimizde

dönüşümler yaşamaktayız. ‘Ben’ duygusu dilimize tamamen oturdu⁶. İfadelerimiz, niyetlerimiz, fikirlerimiz ‘ben’ oluşu sürekli ön planda tutacak şekilde değişti. Kim olduğumuz kadar ne olduğumuz doğrudan psikolojik dünyamızın kendisini en ön plana taşımıştır. Artık kurumların kendi açık baskın diline karşı çıkmakta kendi baskın dilimizin sesini işitmek için çabalamaktayız. Dolayısıyla bireylerin iktidarla gizil ve/veya açık ilişkisi bu bilginin dili üzerinden kurulmaya başlamıştır. Bunun da iktidarın dilini yani psikolojinin dilini Türkiye’de değiştireceği ortadadır. Nitekim seneler öncesinde Avrupa’da olanlar bunlardı. İkinci Dünya savaşı sonrasında insanların sosyal dünyalarını dönüştüren yeni yaşantıların dönüştürdüğü anlamalar sosyal bilimlere dönüştürmüş, postmodernizmin içine iktidarla hep birlikte girmişlerdir. Psikoloji bu dönüşüme sonuna kadar direnen alan olmakla birlikte artık kabul etmiş durumdadır. Bununla birlikte dönüşen iktidarın dönüşen dilini konuşarak bilgisini ve pratiklerini üretmeye devam etmektedir. Bireye eylemlerini geri vererek özgürlüğünün yolunu açtığını söylemektedir de, yukarıda bir önceki kısımda da değindiğim gibi, kimliklerin ya da söylemlerin ‘bastırılmış’ kimlik olduğuna kim karar verecektir? Sokaktaki adamla aynı dilin anlamalarını ürettiğini neye dayanarak söyleyecektir?

Değişmeyenler

Bireyin merkeziliği, tekilliği batılı kültürün nüvesidir, bilimin söylemi dolayısıyla psikolojinin söylemi de tıpkı bu kültürün dilinin bir versiyonudur. Kurduğu iktidar da bu niteliği taşır. Psikoloji bilimi İkinci Dünya Savaşı sonrası ama özellikle 1970’ler sonrasında batı dışı kültürlerde de yaygınlaştı. 1980’ler de giderek artan kültürler arası araştırmalar kültürler arası psikoloji araştırma alanı altında kurumsallaştı.

Bu kurumsallaşma psikoloji biliminin doğasında yatan tekilci anlayışa ve kavrayışa çok kültürlülüğün zenginliğini getirmedir. Aksine içinden çıktığı

⁶ S.Arkonaç, *Psikolojide İnsan Modelleri*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999; S.Arkonaç, “Gerçekliğin Yerel İnşasında Kartezyen Olmayan Özne, Öteki, Fail”, *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair*, Sibel Arkonaç (Ed.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 249-274; S. Arkonaç, “Psişenin Sömürgeleştirilmesi: Kendi İnsanımızı Anlamada Çekilen Sıkıntılar”, 25 Aralık 2005’te İ.Ü Psikoloji Bölümünde Düzenlenen Sosyal Bilimlerde Yerli Bilginin Arayışı başlıklı toplantıda sunulan basılmamış bildiri.

kültürün bireyci iktidarının her türlü söylemini içine girdiği her batı dışı kültürün dilinde üretmeye başladı.

Bunun en çarpıcı örneği gelişim psikolojisinde yaşanır. Batı dışı toplumlarda psikolojinin birey merkezli gizil dili o kültürün dilinde üretilmeye başladı. Bugün dünyanın her yerinde “self esteem”, “self confident” v.b.g başlıklar altında ben oluşu en önde tutan psikolojik kavramlar bizzat gündelik hayata ve dile girmiş durumdadır. Eğitimci ve ebeveynler bu psikolojik özellikleri esas ve hedef kabul etmektedirler. Hâlbuki bu kavramlaştırmalar batının kendi kartezyen zihin anlayışının sosyal dünya ile zihni ayrı tutması sebebi ile öznenin, gerçekliği kendinden belirleyen olma vasfının türevleridir. Dolayısıyla bu psikolojik başlıkların da psikolojinin içinden konuştuğu modernizmin liberal hümanizm ya da liberal birey söyleminden ve de pratiklerinden beslendiğinden bahsetmeye sanırım hiç gerek yok.

Psikoloji biliminin bütün dünyada yapıyor olması onu çok kültürlü yapmıyor. Aksine çıktığı kültürün doğasındaki tekilliği güçlendirmeye devam ediyor. Bireysellik bilim fabrikasında farklı kültürlere göre o kültürün dilinde üretilmeye devam ediyor.

İktidarın bilgisine karşı çıkış olan post modernist psikolojinin de bu çizgiden ayrılmadığını söylemekte bilhassa fayda var. Gergen’in⁷, editörlüğünü yaptığım kitap⁸ için yazdığı “Batının psikolojide kendi kendine konuşmasından karşılıklı küresel konuşma” başlıklı yazısını gördüğümde karşılaştığım manzara aynen buydu. Psikolojideki dilin ben merkezli dilinden kurtulmasının dinamiklerini aktardıktan sonra karşılıklı küresel konuşma adına diğer kültürlerin bilgisinin bu dile katılımından bahsediyordu ama bu katılımın şartlarını yine özgün psikoloji dilinin belirleyeceği ortadaydı. Nitekim Shotter⁹ postmodernist psikolojinin temel modellerinin de aynı çizgide gittiğine, Kartezyen bireylik bilgisinin gizil bir bilgi olarak kullanılmaya devam ettiğine dikkat çekmektedir:

⁷ Gergen, *Sosyal İnşa...*, 3–34.

⁸ Sibel Arkonaç, *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

⁹ J. Shotter, “Sosyal İnşacılığın Ötesinde: Kartezyen Özne ve Faili Yeniden Düşünmek ve Yeniden Cisimleştirmek.” *Doğunun Batının Yerelliği: Bireylik Bilgisine Dair*, Sibel Arkonaç (Ed.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, 161–199.

“...hala bizden bağımsız bir başka dünyadaki bir başka hayatın doğasını aslında kendi bağlamımızda bilmeye çabalayarak, yakalamaya çabalıyoruz. Hâlbuki ben (yazarın kendisi), ötekinin dünyasına ‘katılmayı’ kapsayan ve ötekinin bizden bağımsız olmak yerine, bizimle ilişki içinde kendine ait hayatıyla birlikte “bir şey” olduğunun anlamını yakalayan bir şeyin ana hatlarını çizmeye çalışıyorum- yani “onu” kendi şartlarımızdan ziyade “onun şartlarında” bilmek, “onun” hayat biçiminde soruşturmalarımızı yazdığımız beyanlarda konuşan “sesinin” işitilmesi.” (s/195–196).

Herkesi kendi şartlarında kendi hayat biçiminde soruşturup anlayabilmek ve onun kendi sesini işitebilmemiz için yeni bir dünya düzenine ihtiyacımız olduğu aşikârdır.